

MUZEJ PRIGORJA - SESVETE

IZLOŽBA

JAJE - SIMBOL

AUTOR IZLOŽBE I KATALOGA:

Snježana Jurišić

LIKOVNI POSTAV:

Dubravka Habuš-Skendžić

Snježana Jurišić

FOTOGRAFIJA:

Mladen Tomljenović

SURADNICI:

Mladen Nadu

Tomislav Dilber

Aleksandar Benažić

Anita Benčec

Josip Vidović

Gost umjetnik: Ivan Branko Imrović

Zahvaljujemo svim ustanovama i pojedincima koji su pomogli ostvarenju izložbe.

Izložba je realizirana iz sredstava Fonda za kulturu grada Zagreba.

IZDAVAČ: MUZEJ PRIGORJA-SESVETE

ZA IZDAVAČA: Vladimir Sokol

NAKLADA: 500 kom.

TISAK: "Tiskara Pavleković" - Dubrovnik

Već u 4. st. jaja su se u crkvama posvećivala svetom vodom. U 12.st. uvodi se Benedictio Ovorum (Blagoslov jaja) koji daje placet specijalnoj upotrebi jaja za vrijeme svetih uskršnjih dana. Današnji tradicionalni uskršnji praznici bili bi zaista nepotpuni bez veselo obojanih i išaranih pisanica. U Ukrajini postoji i vjerovanje da sudbina cijelog svijeta ovisi o izradi pysanky.

1. Ivan Branko Imrović

Rođen 1957. g. u Popovači. Završio je ŠPU kod prof. Bifela i prof. Doleneca. Akademiju likovnih umjetnosti završio je kod prof. I. Sabolića, a majstorsku radionicu Antuna Augustinčića kod primjenjene umjetnosti u Zagrebu. Prebivalište: Štefanovečka 83. Zagreb.

"Ako ikada ta tradicija prestane veliko zlo će se nadiviti nad sve nas." Ali zašto baš jaja? Ona nemaju očitu kršćansku važnost poput janjeta ili ribe, ali ipak su

baš ona postala neizostavni dio uskršnjih blagdana. Da bi to otkrili moramo se vratiti daleko u prošlost kada je naš predak živio u svijetu čiju prirodu nije još mogao ni na koji način kontrolirati. Obični predmeti su za njega bili velika zagonetka. On je pokušavao shvatiti i nadgledati svijet preko simbola kreacije, pa je tako i jaje za njega najvjerojatnije predstavljao misteriju nastanka novog života. Naizgled beživotan predmet sa glatkom simetričnom opnom iz kojega se iznenada probija malo biće, sigurno je potakao prva nagađanja o stvaranju čovjeka i drugih živih bića. Od tuda su vjerojatno nastali i mnogobrojni mitovi o tzv. kozmičkom jajetu iz kojega nastaje svemir, naš svijet i njegovi stanovnici.

Jaje sa zametkom iz kojega se razvija svijet univerzalan je simbol i pojavljuje se u legendama i mitovima mnogih naroda. Proces stvaranja svijeta poprimio je međutim različite oblike. U sklopu svih tih kozmogonija jaje ima ulogu slike sveukupnosti. Ono se najčešće pojavljuje poslije kaosa kao princip reda. U kineskim predajama, prije podjele na nebo i Zemlju, kaos je imao oblik kokošnjeg jajeta. Prema tibetskim naukama "iz biti pet prvih elemenata nastalo je veliko jaje". U indijskim pak mitovima jaje nastaje iz ne-bitka: "U početku bijaše samo ne-bitak. Iz njega nastade bitak. On naraste i postade jaje. Ono mirovaše godinu dana i onda se raspuknu. Pojaviše se dva dijela ljuske, srebrni i zlatni. Onaj srebrni je zemlja, onaj zlatni, to je nebo ..

Ono što bijaše vanjska opna, to su planine ,ono što bijaše unutrašnja opna, to su oblaci i magla ,ono što bijahu žile ,to su rijeke, ono što bijaše voda u mjehturu ,to je ocean."

Gdjekad iz jajeta nastaje prvi čovjek-bog,koji dalje stvara svijet.Prema jednoj tibetskoj predaji u početku je bilo nestvoreno biće. Iz njega je zasjalo bijelo svjetlo i izleglo se jaje.Nakon pet mjeseci jaje se raspuklo i pojavio se čovjek koji se smjestio na prijestolje u središtu oceana i uspostavio svjetski poredak.U Kini se iz kozmičkog jajeta rađa Panku, patuljak odjeven u medvjede krzno ili plašt od lišća, koji raste 18 000 godina. Kada umre njegovi dijelovi tijela postanu prirodni elementi. Vrlo često u mitovima o nastanku svijeta jaje se povezuje sa prvobitnim vodama. U Finskoj je Djevica, božica voda, izronila prije postanka vremena na površinu prvobitnih voda. Patka, gospodar zra-ka, odlaže na te vode sedam jaja, šest zlatnih i jedno željezno. Kada se jaja razbiju od njihovih dijelova nastaju sunce, mjesec ,nebeski svod,zvijezde i oblaci, te počinje teći vrijeme...Zlatna i srebrna boja u mitovima mistično aspektiraju sunce i mjesec. Ponekad se koriste različiti metali kako bi se naglasio element klasne raznolikosti među stanovnicima Zemlje.U Peruu je Inca heroj bio razočaran jer na Zemlji nije bilo ljudi. Zamolio je oca ,boga Sunca, za pomoć , i 3 jajeta su ispala iz neba; zlatno , srebrno i bakreno. Iz zlatnog su se razvile poglavice ,iz srebrnog povlaštena klasa, a iz brončanog puk .

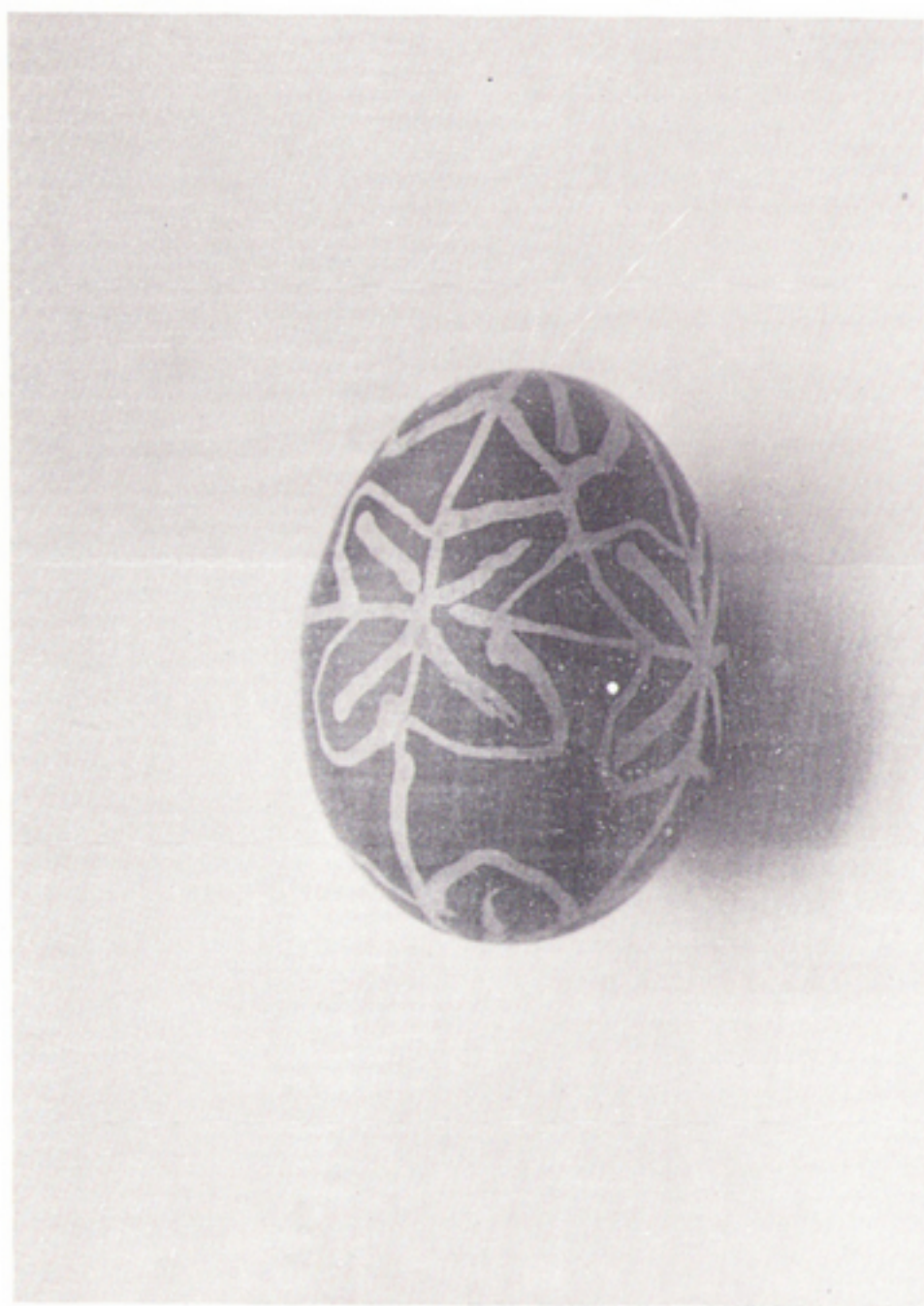
Jedan primitivni mit sa Pacifika ideju o nastanku klasnih grupa predstavlja u jednostavnijem obliku,ali opet koristeći simboliku jajeta.Kozmos je bio poput jajeta sa tri unutarnja nivoa. Na najdonjem su bila 2 boga stvaratelja. Kada je počeo proces stvaranja i najdonji nivo postao prenapučen,ljudi su krenuli na gore noseći sa sobom biljke i životinje. Konačno su neki stigli

2. Ivan Branko Imrović

do najvišeg nivoa,pa zato danas postoje 3 različite klase ljudi. Mogli bi nabrojiti još mnogo sličnih mitova i legendi,a ono što je svima zajedničko je općeniti simbolizam koji povezuje jaje s postankom svijeta.

Po toj simbolici jaje se određuje kao neka prvobitna stvarnost koja sadrži mnoštvo bića u zametku. U sklopu svih tih kozmogonija jaje ima ulogu slike jedinstvene sveukupnosti. Kozmičko jaje pojavilo se iz stvaralačkih voda na početku svijeta. Sadržavalo je sva živa bića i boga stvaratelja koji je duša svijeta. Evolucija univerzuma poslužila je kao uzorak za evoluciju čovjeka, te

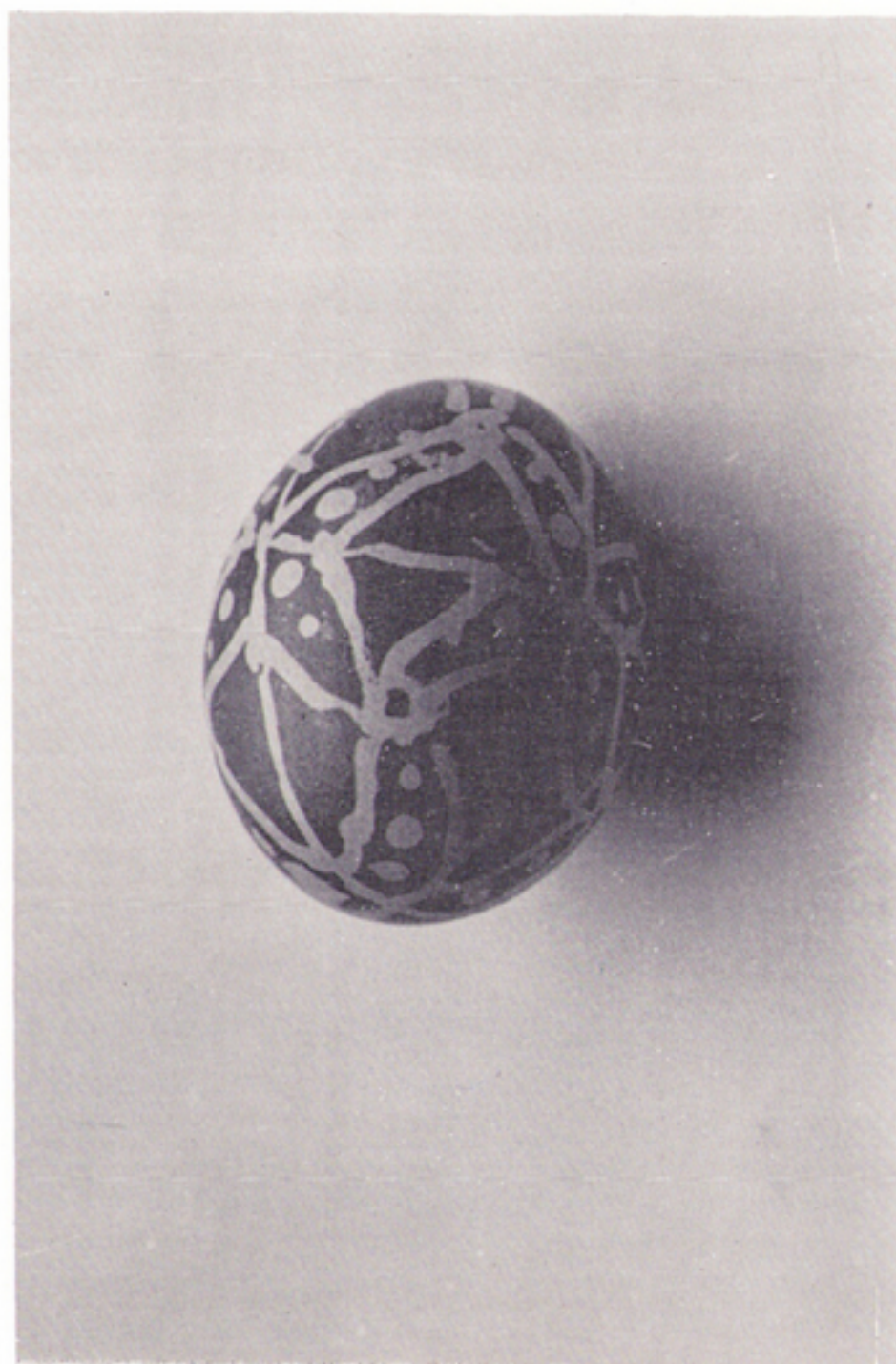
3. Pisanica Kat. br. A5
Planina Gornja, Sesvete

mnogi mitovi opisuju kako je prvi čovjek nastao iz jajeta. Veza između čovjekova života i jajeta nameće mogućnost da takvo jaje postaje moguće obitavalište duše. Veliki broj narodnih priča i vjerovanja spominje tu ideju.

Tako npr. u ruskoj priči "Nesretni Danilo" pojavljuju se tri jaja. Dva srebrna kao uskršnji pokloni, te jedno zlatno koje se mora jako čuvati, jer ako se izgubi njegov vlasnik će umrijeti. Slične teme o duši, ili srcu neke osobe skrivene u jajetu pojavljuju se u keltskim pričama u Irskoj i V. Britaniji, Italiji, Rusiji, Švedskoj i drugdje. Često se takvo jaje smješta unutar ptice, što daje povod za vrlo staro pitanje: što li je bilo prvo, jaje ili njegov stvaratelj?. Pitanje nagovješta magični zatvoreni krug, i budućnost poput prošlosti proteže se u vječnost. "Jaje je u kokoši, kokoš u jajetu." Dvojnost se potencijalno nalazi u jednom, dvojnost se razrješuje u jednom. Iz takve povezanosti proizlazi i stara simbolika jajeta vezana uz ideju da duša poput ptice napušta tijelo i leti u nebo - baš kao što i ptica izlazi iz jajetove ljuske. Bliska metafizička veza između ptice i jajeta ističe se u zanimljivom kultu koji se do 19. st. prakticirao na Uskršnjem ostrvu. Svakog rujna odvijalo se takmičenje među stanovnicima otoka tko će prvi pronaći prvo jaje plave laste koja se migracijski gnijezdi na vrhu litice. Pobjednika se izbrije na ćelavo, i on postaje, "Bird - man", čovjek - ptica, sa posebnim povlasticama tokom cijele godine. Jaje je i jedan od vrlo važnih simbola periodičke obnove prirode. Ono je ilustracija mita o periodičkom stvaranju, te nije samo simbol rođenja, već i ponovnog rođenja. Jaje potiče i potvrđuje uskrснуće, tako su i pisanice, šarena - obojana jaja, najpoznatiji i najdraži simbol Uskrsa.

Bojanje jajeta vrlo je star običaj, čemu svjedoče nalazi obojenih lupina jaja u nekim germanskim grobovima, kao i glinena jaja ukrašena urezima bojom u starim skandinavskim grobovima. Ljuske nojevih jaja pronađene u Egipatskim i mezopotamskim grobovima jedno su od najčešćih grobnih priloga punskog kulturnog kruga. Polagali su se uz pokojnika kao znamenje besmrtnosti i obećanje nastavka života. Istraživanja arheologa su pokazala da se od 7. st. pr. Kr. ukrašena nojeva jaja sa očitom simboličkom namjenom stavljaju u grobove u Kartagi. Neka od njih su bila bogato ukrašena biljnim i geometrijskim motivima plavom, crnom i oker bojom. Na području tadašnje Iberije (Španjolska) pronađeno je 802 lupine nojevih jaja kao dokaz takvog običaja pokopa. Iako je većina tih nalaza iz nekropologa, neki primjerci su pronađeni i u naseljima. Motivika ukrasa je geometrijska, biljna (lotus, palma), životinjska (srna, pijetao, ptice), te motivi sunca i mjeseca. Simbolika ukrasa, kao i samih jaja, predstavlja princip života, kontinuitet prirode, generacija, te njihovo stavljanje uz pokojnika obećava nastavak života. Obojeno jaje ima oduvijek upravo magijsku moć i prema mnogim pučkim vjerovanjima štiti od zlih duhova, uroka, nesreće. U cijeloj Europi pojavljuju se na pisanicama skoro sve dugine boje, ali ipak najčešća je crvena koja se povezuje sa nevjerovatnom snagom. Prema rimskoj legendi kokoš je snijela crveno jaje kada se rodio Alexandar Severus, i predviđeno je da će on postati veliki car.

Crvena kreda i druge crvene supstance pojavljuju se u pokopima još od kamenog doba. Crvena boja u narodnoj kulturi oduvijek ima zaštitnu ulogu u čuvanju kuće i ukućana od zlih sila. Crvena, kao iskonska boja, predstavlja život, mladost, plodnost, i najviše se koristi pri izvođenju ukrasa u narodnom rukotvorstvu. Prema jednoj od legendi Isusova krv, dok je prolazio Kalvariju,

4. Pisanica Kat. br. B2
Kučilovina, Sesvete

obojala je jaja što ih je Marija dala rimskim vojnicima. Prema drugoj običaj šaranja jaja nastao je kada je Marija obojala jaja u crveno po boji Isusove krvi kada je čula da je uskrsnuo. Poznata je i legenda da je Marija bojala

jaja za vrijeme suđenja Isusu, htijući mu ih darovati kao uspomenu na njegovu mladost. Čuvši za osudu potrčala je sa pregačom punom jaja k Pilatu moliti za milost. U jednom trenutku se pregača razvezala i jaja pokapana njenim suzama počela su se kotrljati po cijeloj Zemlji. Uz crvenu boju najčešće se pojavljuje zlatna-žuta. Ona u ranoj kršćanskoj umjetnosti predstavlja vječnost, a isto tako se povezuje uz kraljeve, pa simbolizira Krista kao vječnog kralja. U jednom od sačuvanih dokumenata o bojanju pisanica u Velikoj Britaniji nalazi se podatak od 450 kupljenih jaja za Edwarda I, koja su se obojala zlatnim listićima za članove dvora. Naravno da si siromašan puk nije mogao priuštiti takav luksuz, ali

Da bi obojena jaja dobila što bolji sjaj premazuju se sa masnoćom. I ostale boje su se dobivale od raznih biljaka: npr. crvena od korjena broća, ili kore crvenog luka; crna od kore alnusa; zelena od orahove kore ili žestilovog lišća. Prije prvog svjetskog rata kod nas su bile poznate i kupovne boje, tzv. varzila, spravljena od kore brazilskog drveta.

Najčešće su se jaja i šarala, pisala, otkuda i sam naziv pisanice, pisanki. Motivika hrvatskih pisanica je bogata, mahom biljna i geometrijska. Najraširenija i najstarija tehnika ukrašavanja je pisanje voskom, u literaturi poznato pod nazivom batik. Potrebne alatke su gušćje pero, školsko pero, ili drveni držak sa utisnutom iglom (lucen,

kystka, kist, pisalnik) mješavina parafina i pčelinjeg voska; plamen za zagrijavanje; razne boje. Tehnika pisanja je jednostavna. Toplim voskom se pomoću alatke oblikuju zamišljene linije ornamenta, a po završenu poslu se jaje uranja u boju. Kada skinemo vosak pomoću topline plamena, ili ga ostružemo, ostaje ukras svijetlije nijanse.

Princip je isti ako želimo

obožati jaje u više boja, jedino je bitno da prije svakog novog uranjanja u boju voskom naslikamo odgovarajući dio ornamenta, te da se boja po principu akvarela: od najsvijetlije do najtamnije boje.

5. Pisanice iz zbirke MPS
Sesvetsko Prigorje

želeći se približiti vladajućoj klasi i on pronalazi jeftinije varijante kako bi dobio pisanice "kraljevske" boje. Jaja se potapaju u vodu sa slamom, korama od jabuka, ljuskama bijelog luka, ili raznim biljkama.

Spomenuti ćemo još neke zastupljenije tehnike ukrašavanja. Preslikavanje listića ili cvjetova mladih biljaka, koje se pričvrste na jaje pomoću najlon čarape i umoče u boju. Obojena jaja ukrašena tehnikom struganja pomoću nekog oštrog predmeta. Ukrašavanja tehnikom izjedanja pomoću kiseline. Oplitanje jaja koncem, vunicom ili svilom, te odijevanje jaja komadićem tkanine priljepljene na ljusku.

Većina motiva na pisanicama vrlo je stara i zadržala je svoj baštineni sadržaj do danas. Riječnikom simbola biljni motivi (djetelina, cvjetići, granice, grabljice, vejice...) predstavljaju pro-bitak u gospodarskom smislu, buđenje prirode, životnu vitalnost, zdravlje i dug život. U kršćanskoj predaji grančica simbolizira i počast trijumfatoru. Tako je jašući na magarcu Isus posljednji put ušao u Jeruzalem. "Masa dolazi u susret Otkupitelju s cvijećem i palminim grančicama..." Pobjeda što se slavi je pobjeda nad grijehom, pobjeda do koje se dolazi s ljubavlju i koja osigurava vječno spasenje.

Od geometrijskih motiva najčešće su valovite i ravne linije koje okružuju cijelo jaje, bez početka i kraja, predstavljajući vječnost, krug, zaštitu. Male i velike točke, poput zvijezda na nebu. Sjećanje su na Marijine suze kada je prema legendi Pilat odbio njenu molbu za milost. Čas prikriveno, čas snažno, nacrtani križevi na pisanicama simbol su patnje i uskrsnuća Isusa Krista.

U predkršćanskoj simbolici, križ se smatrao sunčanim simbolom, znakom blagostanja što ga donosi sunčani krug na nebu. Česti lik je i zaobljena svastika, koja se također upotrebljava od predhistorijskih vremena. I ona se često podudara sa simbolikom sunca ili vatra, pa je prema tome i simbol krepka života i snage. Slaveni su

6. Proces izrade pisanica
Benčec, Planina G.

smatrali Sunce i vatru djecom boga Svaroga, za kojega se vjerovalo da iz sunca rađa toplinu i svjetlost. Realistični prikazi sunca danas su česti ukras na pisanicama, a tu je i neizostavni krug, koji jezikom simbola pred-

stavlja kozmičko nebo u njegovim vezama sa Zemljom. Praiskonski oblik vraća nas na sam početak - lik je to "jajeta svijeta".

Neovisno od ukrašavanja i simbolike, pisanice su imale i važnu društvenu ulogu, jer su sa tradicijskim običajem darivanja povezivale pojedince različitih

7. Proces izrade pisanica
Benčec, Planina G.

slojeva, spola i dobi. Osim komunikacijske, jaja imaju i zabavnu ulogu, kroz razne plesove ili igre od kojih su u našim krajevima najraširenije dvije: tucanje s jajima, te gađanje jaja s novčićima. Tucanje s jajima poznato je

diljem Europe, a u Zagrebu je zabilježeno u 14. st. Datumi poslije Uskrsa navodili su se po toj igri: "post concussionem ovorum" (toliko dana poslije tucanja jaja). U drugoj igri gađanja jaja, novčić treba probiti koru i probušivši je ostati stajati. U Lici je zabilježena i igra zvana kotrljanje jaja, gdje je cilj otkotrljati jaje najdalje moguće niz kosinu. Ta igra je raširena po cijeloj Europi, a nastala je prema legendi gdje se Mariji razvezala pregača i jaja su se otkotrljala po cijeloj Zemlji. U Americi se običaj uvodi 1877. g., a odvija se ispred Bijele Kuće na uskršni ponedjeljak. U Europi su još poznati plesovi oko jaja, trke s jajima, sakupljanje jaja po određenoj ruti, šumi, ili od kuće do kuće.

Većina tih igara vjerojatno će se i dalje tradicijski odvijati uz uskršnje blagdane. Isti slučaj je i s bojanjem i šaranjem jaja, iako su ti običaji već odavno izgubili svoj prvobitni sadržaj. Usprkos svemu simbolika jaja i njihovih ukrasa i dalje ostaju važan način izražavanja čovjekovih nastojanja da pronađe smisao svog postojanja. Iako smo, za razliku od naših prapredaka, razvili i druge načine izražavanja naših unutarnjih misli, upotreba simbola nam pomaže u shvaćanju da i dalje postoje misterije koje nam je teško iskazati i razumjeti. Možemo pronaći puno primjera koji pokazuju da smo na ovom stupnju civilizacijskog razvoja preuzeli stare simbole i običaje, te ih preoblikovali i primjenili na neki danas moderan način. Danas, kada prehrambena industrija nudi bezbroj

lijepo upakiranih čokoladnih jaja, specijalno popularna Kinder jaja sa iznenađenjem u svojoj unutrašnjosti, od našeg prvobitnog jajeta-misterije, dobili smo jaje-ambalažu, kao efektan proizvod za moderno potrošačko društvo.

Snježana Jurišić

LITERATURA

Milovan Gavazzi: "Godina dana hrvatskih narodnih običaja", Zagreb 1988.

Milovan Gavazzi: "Iz naše narodne umjetnosti", Vijenac II-III, Zagreb 1923.

Ferguson George: "Signs and Symbols in Christian Art", New York 1961

Jean Danielov: "Primitive Christian Symbols", London 1964.

Venetia Newall: "An Egg at Easter", Indiana University Press 1971.

"Etnografska baština okolice Zagreba", Zagreb 1988.

"Riječnik simbola", Zagreb 1987.

"National Geographic", Vol. 141, No. 4, April 1972.

"Pisani Vuzem", katalog izložbe, Etnografski Muzej Zagreb 1991.

"Pisanice županije Karlovačke", katalog izložbe, Gradski Muzej Karlovac 1994.

8. Razglednica; 1935 g

ŠESVETE 1995.

